

Uluslararası Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi

International Journal of Humanities and Art

<http://www.trkdergisi.com>

Araştırma Makalesi / Research Article

e-ISSN:2757-6388

trk dergisi

2025

6(2):165/175

Geliş Tarihi / Receive : 14.12.2025

Kabul Tarihi / Accepted : 22.12.2025

Tasavvuf ve Fütüvvet Uygunluğu

The Compatibility of Sufism and Futuwwa

Jasurbek MAHMUDOV

Doç.Dr. Özbekistan Devlet Cihan Diller Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Uzbekistan State University of World Languages

mahmudovjasurbek12@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-9455-9101

Atıf/Cite as: Mahmudov, J.(2025). Tasavvuf ve Fütüvvet Uygunluğu . *Trk Dergisi*,6(2),164-174.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından ve bir intihal programında incelenmiş intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two reviewers and in a plagiarism program and has been confirmed to be free of plagiarism.

Tasavvuf ve Fütüvvet Uygunluğu

Öz

Bu makalede, tasavvuf ve fütüvvetin tarihî köklerinin çok eski dönemlere uzandığı, özellikle peygamberlerin atası kabul edilen Hz. İbrahim (a.s.) döneminde bu iki olgunun iç içe bulunduğu hususu ele alınmaktadır. İslam'ı ilk defa geniş biçimde tebliğ eden peygamber olarak Hz. İbrahim'in (a.s.) cesareti ve cömertliği sayesinde fütüvvet anlayışı içinde Ebü'l-Fityân unvanını kazanması, bu kavramların milattan önceki çağlardan itibaren halk arasında ne denli yüceltilmiş olduğunu göstermektedir. Gençliğini dağlarda ve yalnızlık içinde, yaşlılığını ise çöllerde geçiren Hz. İbrahim'in (a.s.) hayatı, tasavvufun bizzat bir yansıması niteliğindedir.

Yüce Allah'ın emriyle Kâbe'yi yeniden inşa eden Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in (a.s.) gerçekleştirdikleri bu faaliyetler, İslam'ın temel esaslarını güçlendirmeye yönelik olmakla birlikte, kendilerine indirilen ilahî vahiye bu işten daha faziletli olanın bir aç doyurmak veya bir çıplağı giydirmek olduğu, bunun da fütüvvet anlayışının özü olduğu bildirilmiştir. Bu tarihten itibaren Hz. İbrahim'in (a.s.) bir misafirhane kurarak halka yemek ikram etmeye başlaması, onun İslam'ın temel esaslarını yerine getirmekle birlikte aynı zamanda bir fütüvvet ehli olduğunu ortaya koymaktadır.

Tasavvuf temsilcilerinin kaleme aldığı şiirler ve nesir eserlerde "gönül Kâbesi"nin yüceltilmesinin önemle vurgulanması, Orta Asya coğrafyasında tasavvufun yüksek bir mertebeye ulaştığını göstermektedir. Özbek edebiyatında önemli meseleler arasında yer alan İslam ve tasavvuf, Hz. İbrahim'in (a.s.) hayatına dair olayların anlatımı aracılığıyla kendi sanatsal yansımalarını bulmuştur.

Babarahim Meşreb'in şu beytinde:

"Meysiz ve badesiz Kâbe'ye gitmek ne gerek,

İbrahim'den kalma o eski dükkânı neyleyeyim," [Mehribanim kaydesen: 1993: s.240]

ifade edilen husus, zahirî Kâbetullah'ın değil, bâtinî Kâbe'nin, yani gönül evinin ziyaret edilmesinin insanlık açısından taşıdığı önemdir. Bu anlayış, makalenin temel noktalarından birini oluşturmaktadır. Hazret-i Ali Şîr Nevâî de meşhur bir gazelinde şöyle der:

"Kim ki bir gönlü kırığın hatırını şad eyleye,

Nice kere Kâbe yıkılsa, onu yeniden bina eylemiş olur," [Bedayi'ul-vasat: 1988: s.361]

Bu beyitlerde de Hz. İbrahim'in (a.s.) vasıfları açıkça dile getirilmiştir. Ali Şîr Nevâî'nin gerek gazellerinde gerekse nesir eserlerinde, Hz. İbrahim'in (a.s.) hizmetinde şekillenen İslam ve tasavvuf erkânına sıkça atıfta bulunulmaktadır.

Tasavvuf ve Fütüvvet Uygunluğu

Anahtar Kelimeler: İslam, Tasavvuf, Fütüvvet, Eser, Ebü'l-Fityân, Cömertlik, Ahlak, Yardımseverlik.

The Compatibility of Sufism and Futuwwa

Abstract

This article discusses the historical roots of Sufism and futuwwa (chivalry/brotherhood), noting that these two concepts were intertwined, particularly during the time of Prophet Abraham (peace be upon him), considered the ancestor of the prophets. The fact that Prophet Abraham (peace be upon him), the first prophet to widely propagate Islam, earned the title "Abu al-Fityan" (Father of Chivalry) within the futuwwa tradition thanks to his courage and generosity, demonstrates the high regard these concepts held among the people since pre-Christian times. The life of Prophet Abraham (peace be upon him), who spent his youth in the mountains and in solitude, and his old age in the deserts, is a direct reflection of Sufism.

The actions of Prophet Abraham and Prophet Ismail (peace be upon them), who rebuilt the Kaaba at the command of Almighty God, strengthened the fundamental principles of Islam. However, the divine revelation revealed to them that even more virtuous than this is feeding the hungry or clothing the naked, which is the essence of the concept of futuwwa (chivalry/brotherhood). The fact that Prophet Abraham (peace be upon him) established a guesthouse and began offering food to the people demonstrates that he not only fulfilled the fundamental principles of Islam but was also a man of futuwwa.

The emphasis placed on the exaltation of the "Kaaba of the heart" in the poems and prose works written by Sufi representatives shows that Sufism reached a high level in the Central Asian geography. Islam and Sufism, which are among the important issues in Uzbek literature, have found their artistic reflections through the narration of events related to the life of Prophet Abraham (peace be upon him). In the following couplet by Babarrahim Meşreb:

"What need is there to go to the Kaaba without wine and drink?

What use is that old shop left by Abraham?",

the point expressed is the importance for humanity of visiting not the apparent Kaaba, but the inner Kaaba, that is, the house of the heart. This understanding constitutes one of the main points of the article. Hazrat Navai also says in a famous ghazal:

"Whoever gladdens the heart of a brokenhearted,

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Jasurbek MAHMUDOV

Even if the Kaaba were to be destroyed many times, it would be as if he had rebuilt it."

These verses clearly express the qualities of Prophet Abraham (peace be upon him). Ali Shir Navai, in both his ghazals and prose works, frequently refers to the Islamic and Sufi principles that took shape in the service of Prophet Abraham (peace be upon him).

Keywords: Islam, Sufism, Futuvva, Book, Abu al-Fityan, Generosity, Morality, Helpfulness.

Giriş

Tasavvuf ve fütüvvet, daha ilk dönemlerden itibaren yan yana ortaya çıkmış ve peygamberlerin ahlâkî nitelikleri ile faziletleri olarak tanımlanıp tasvir edilmiştir. Büyük sûfîlerin tarifine göre fütüvvet; kişinin kendi nefsinin değil, Hazret-i Muhammed (s.a.v.) örneğinde olduğu gibi insanların derdiyle dertlenmesini, halkın sıkıntılarıyla yaşamayı, nefsin arzuladığı şeyleri başkalarına da layık görmeyi, insanların kusur ve hatalarını örtmeyi, nefse düşman olmayı, fakirden nefret etmemeyi, zengine hâlden dolayı sitem etmemeyi, elde edilenle kaybedileni bir tutmayı, hiç kimseye düşmanlık beslememeyi, kimseden lütuf ve insaf beklememeyi; yalnızca herkese karşı merhametli ve cömert olmayı, adalet ve insaf sahibi olmayı ifade eder. Bu anlayış, her iki âlemde de kurtuluşa erişmenin yoludur.

Fütüvvet, ahîlik ve mürüvvet kavramları, esas itibarıyla tasavvufa dayanmakta ve onun ahlâkî kavramsal çerçevesini yansıtmaktadır. Bu nedenle ilk sûfîler, cömertlik ve yiğitlik üzerine hikmetli sözler söylemişlerdir. Tarihsel gelişim süreci içerisinde fütüvvet bünyesinde ahîlik teşkilatı ortaya çıkmış; bu bakımdan ahîlik, temelde fütüvvet anlayışına dayanan bir yapı olarak şekillenmiştir.

İslam'da fütüvvetin ortaya çıkışı, doğrudan tasavvuf öğretisiyle bağlantılıdır. Söz konusu üçlü yapı, yani İslam, tasavvuf ve fütüvvet öğretilerinin Hz. İbrahim (a.s.) şahsında birleşmesi, ileri sürdüğümüz görüşün en önemli dayanağını oluşturmaktadır. Zira birincisi, "eslemtu" yani "İslam'ı kabul ettim" diyen ilk peygamber, Hz. İbrahim'dir (a.s.). İkincisi, Hakikati arayış sürecinde Hz. İbrahim'in (a.s.) sergilediği çaba ve tefekkür, felsefenin; daha açık bir ifadeyle İslam tasavvufunun erken bir örneği niteliğindedir. Üçüncüsü ise Nemrud (aleyhi'l-la'ne) ve çevresindekilerin putlarını büyük bir cesaretle kırması, onun fütüvvet anlayışına sahip olduğunun açık bir göstergesidir.

Arap geleneğinde fütüvvet ilkesinin ilk unsuru cesarettir. Bu anlamda Hz. İbrahim'in (a.s.) cesareti, fütüvvet olarak nitelendirilmiştir. Dolayısıyla "Ebü'l-Fityân" unvanıyla Hz. İbrahim'in (a.s.) şahsında bu üç kutsal öğretinin bir araya geldiğini görmekteyiz. Bu ortak inanç ve yöntemler, zamanla farklı biçimlerde tezahür etmiştir. Şu husus kesindir ki, değişim,

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Tasavvuf ve Fütüvvet Uygunluğu

yenilenme, evrim ve hatta devrim niteliğindeki bu dönüşümler yalnızca fütüvvet anlayışına değil; aynı zamanda İslam dini, tasavvuf öğretisi ve diğer düşünce ekolleri ile rivayet geleneklerine de özgüdür.

Her ne kadar tek bir din tebliğ edilmiş olsa da zamanla fütüvvet anlayışı da ilk hâlden farklı bir yapıya bürünmüş; bu süreçte ahîlik teşkilatı ortaya çıkmıştır. Sûfilerin eserlerinde fütüvvet kavramı çoğunlukla ahlâkî edep ve örnek davranış biçimi olarak ele alınmaktadır. Tasavvuf teorik bir yapı iken, fütüvvet onun pratik ve uygulamaya dönük tezahürüdür. Fütüvvet ehlinin sûfilerle, melâmetîlerle ve ayrıca ayyârlar ile çeşitli ilişki ve benzerlikleri bulunmaktadır.

Fütüvvet ve tasavvuf meselesinde bazı sûfiler fütüvvet anlayışını yüceltmiş, bu mektebin edep ve geleneklerini benimsemişlerdir. Buna karşılık bazı fütüvvet ehli de irfan yoluna (tasavvuf nazariyesine) yönelerek tasavvuf çevrelerine dâhil olmuştur.

Unsurü'l-Meâlî Keykâvus'un ifade ettiği gibi: "Tasavvuf ehlinin cömertlik ve yiğitlik anlayışı, geçmiş üstatlar tarafından pek çok kitapta zikredilmiştir..." [Keykavus: 1994. 160]

Tasavvuf ile fütüvvetin birbirinden ayrı şekilde yorumlandığı zıt görüşlere de rastlanmaktadır. Nitekim fütüvvet teşkilatlarının muhaliflerinden "Telbîsü İblîs" adlı eserin müellifi İbnü'l-Cevzî ile "Nakdû'l-İlm ve'l-Ulemâ" adlı eserin yazarı Hanbelî âlimi İbn Teymiyye, fütüvveti bid'at, din yapısına zarar veren, zahirle karışmış gösterişten ibaret bir oluşum olarak nitelendirmişlerdir. İbn Teymiyye ise fütüvvet konusunda şu kesin kanaate varmıştır: "Bu hurafeci uygulamaların kaynağını Hz. Peygamber'e ve Hz. Ali'ye dayandırmaları yalandır. Zira bunun aslı, bid'at yayan Abbâsî halifesi Nâsır li-Dînillâh'a kadar uzanır ki, bu da İslam ümmeti için taklit edilmeye ve örnek alınmaya layık bir davranış değildir." [İbn el-Mimar. 1998. 346]

Biz ise, tasavvufta olduğu gibi fütüvvet anlayışında da pir ve müritlerin kendilerine özgü adap ve erkânın, hırka ve kıyafetlerin, sembolik işaretlerin bulunduğu kanaatindeyiz. Eğer fütüvvet ile sûfilik birbirinden tamamen farklı yönelimler ve hareketler olsaydı, Ali Şîr Nevâî meşhur tezkiresine "Nesâyimü'l-Muhabbet min Şemâiyimî'l-Fütüvvet" adını vermezdi. Nevâî, eserinin başlığında dahi bu meseleye açıklık getirmiş ve özellikle velîlerin fütüvvet anlayışını ortaya koymuştur.

Fütüvvetin ilk teşekkülündeki temel amaç, kendine özgü edep ve gelenekleriyle halka karşılıksız hizmet etmektir. Cahiliye döneminde Araplar; yiğitlik, cömertlik, mazlumlara koruma, iyilik uğruna canını feda etme gibi erdemleri fütüvvetin esasları arasında saymışlardır. İslam'ın ortaya çıkışıyla birlikte ise fütüvvet, "Mekârimu'l-Ahlâk" (güzel ahlâk) anlayışı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Nevâî'nin eserinde zikredilen pek çok velî de halkı bu değerlere davet etmiş, yiğitlik ve civanmertliğin faziletlerini ifade eden hikmetli sözler söylemişlerdir.

Jasurbek MAHMUDOV

Tasavvuf ile fütüvvet arasındaki bağ güçlüdür: Tasavvuf belirli kişiler için, civanmertlik ve fütüvvet ise halk için, yani topluma hizmet amacıyla ortaya çıkmıştır. Her ikisi birlikte gelişmiştir. Ebû Reyhân el-Bîrûnî'nin "Mineraloji" adlı eserinde şöyle yazmaktadır:

"Mürüvvet, kişiye yalnızca kendisi, yakınları ve mal varlığı için sorumluluk yükler. Fütüvvet ise bundan daha yüksek bir mertebedir ve başkalarına da uygulanır. Mürüvvetli bir erkek, yalnızca kendisine ve malına sahip olur; ona ait olan bir şeye hiç kimse el süremez. Ancak mürüvvetli kişi, başkalarının sorumluluklarını da üstlendiğinde, onların rahat ve refahı yolunda zorluklarla karşılaşır. Allah'ın kendisine verdiği ve başkalarından mahrum bıraktığı şeyleri kıskanmadan verir. İşte ondan dolayı kişi fütüvvetlidir. Bu kişi, bu işe layık olduğu için şöhret kazanır; lütufkâr, merhametli, kararlı ve sabırlı olup aynı zamanda şefkat erdemleriyle tanınır. Her ne kadar kökeni itibariyle yüksek bir mevkiye sahip olmasa da yaptığı işler sayesinde bu mertebeye yükselir. Atalarının eskiliğine değil, hizmetleri sayesinde itibarı artar." [Bîrûnî: 1967. 39]

El-Bîrûnî'nin bu görüşünden şu sonuçlar çıkarılabilir:

1. Fütüvvet özelliği herkese özgüdür, yani toplumsal bir erdemdir; soy ve belli bir sınıfa ait olma gibi bir şart aranmaz.
2. Fütüvvet, teoriyi pratiğe dönüştürmek, tasavvufi ruhsal temizliği fiilen uygulamakla belirlenir.
3. Tasavvufta sûfluk, Kâdiriyye, Yeseviyye, Kübreviyye gibi silsilevî tarikatlarla teorik olarak belirlenirken, fütüvvet ise daha çok pratik bir tarikat ya da yönelim olarak belirli bir tarikat içinde hareket eder. Yani civanmertler aslında belirli bir sûfî tarikatına bağlı olarak fiilen davranırlar.

Şeyh Muhyiddin İbn Arabî'ye göre, fütüvvet yoluna inanan ilk sûfler, Melametî sûflilerdir ve bunlar "İnnâl-fatıyyûn telmizâtül-melâmatıyye" (Fatiler, Melametîlerin öğrencileridir) ilkesini şiar edinmişlerdir.

Abdülhüseyn Zerrinkub, "İran Tasavvufunda Cüsticülük" adlı eserinin "Ehli Melamet ve Fatıyyûn" bölümünde şöyle yazar:

"Şöhretten ve halk arasında tanınmaktan kaçınmak, zahit, âlim veya ârif gibi unvanlardan uzak durmak gibi davranışlar, Melametîleri esnaf ve zanaatkâr sınıfına yakınlştırır ve pazarlarda bu yolun (Melametîliğin) gelişmesine sebep olurdu. Rivayet edilir ki, Abdullah Haccam, Melametçilerden gelen eleştirilerden uzak durmak amacıyla mesleğini (hacamatçı, berber) bırakma konusunda döneminin Melametî şeyhi Hamdun Kassar'a danışır. Hamdun Kassar ise şöyle der: 'Mesleğinden elini çekme; benim için insanların seni "Abdullah zahid" olarak çağırmasını yerine, "Abdullah Haccam" olarak çağırmasını daha iyidir...' Melamet ehli şeyhler, zahit ve sûflerinin kıyafetlerinden ziyade, kurnaz ve çevik kişilerin giysilerini giymeyi tercih ederlerdi... Rivayetlere göre, Ebu Hafs evde mürakka' ve paşmina (yün kumaş) giysi giyer, dışarı çıktığında ise pazardaki halkın giydiği kıyafetleri

Tasavvuf ve Fütüvvet Uygunluğu

tercih ederdi. Ona göre, halk arasında yün kumaştan giyinmek riya ve kendini gösterme anlamına gelirdi.”[Zerrinkub: 1988. 344]

Buna göre, Melametî tarikatı mensupları yavaş yavaş zanaatkârlar ve pazar halkı arasına girerek fütüvvet kurallarını yaymaya başlamışlardır. Çünkü civanmertlik, birilerinin eleştirmesine rağmen halkın içinde sıradan bir görünüm sergileyip, nefsi yenmek amacıyla çeşitli mesleklerle uğraşmayı gerektirirdi. Melametî sûfiler, “Vellâ yehâfûne levvamatûn-lehim” (Melametçinin azarlamasından korkmazlar) ayetine uygun olarak eleştirilere sabreder, kendileri ve mallarını feda eder ve nefisle mücadelede başkalarından üstün olurlardı. Bu tarikatın kurucularından Hamdun Kassar hakkında Nevâî şöyle yazar:

“Hamdun Kassar, kıdemli bir tabakadan gelmektedir. Künyesi Ebu Sâlih’dir. Melametîliğin şeyhi ve imamıdır. Nişabur’da Melametî tarikatını yaymıştır. Önce kendi mesleğinde bulunmuş, ardından Irak’a gönderilmişlerdir. Sahl Abdullah Tustarî ve Cüneyd şöyle demişlerdir: Eğer caizse, o, Ahmed Mursal’dan sonra dinin ardından gelen peygamber olurdu. O, âlim ve fakihti. Abdullah Mübarek’in üstadıydı. İslam b. Hüseyin Bârusî, Ebu Turab Nahşebî ve Ali Nasrâbâdî ile sohbet ederdi. Ebu Hafs Haddad’ın arkadaşlarından. Tarih 771’de Nişabur’da vefat etmiştir, kabri Herat’tadır.” [Nevâî: 2001. 49]

Hamdun Kassar’un tarifi dikkate alındığında, velilerin ahlâk bakımından yüksek bir mertebeye ulaştıkları görülmektedir. Bu durum, fütüvvet tarikatının ilk aşamasında velilerin öncelikle güzel ahlâka önem verdiklerini gösteren bir delildir. Melametîler, hatta takvâ ve zahitliklerini gizlemek amacıyla özel kitaplar yazmayı gerekli görmemişlerdir.

Abdurrahman Sülemî, Melametî tarikatına yakın bir kişi olarak “Risâle-i Melametîyye” adlı eserinde şöyle yazar: Melametîler, kendileri hakkında kitap ve hikâyeler yazmaktan kaçınmışlar; onların tarikatları ahlâk ve riyazetten ibaretti. Fütüvvet ehli de aynı şekilde davranmıştır; yani kendilerini göz önünde tutmaktan uzak durmuşlardır. Hatta birçok fütüvvetnâmelerin başkaları tarafından yazılmış olması, bu eserlerde kâtibin adının bile geçmemesi, bu görüşümüzün kanıtıdır.

A. Zerrinkub yazar ki: “Gerçekte ‘Risâle-i Melametîyye’ eseri, bu yolun şeyhleri ve onların sözleri hakkında yazılmış tek eserdir. Bunun nedeni öncelikle Sülemî’nin Melametî tarikatının beşiği olan Nişabur’da yaşamasıdır. Ayrıca, o, Hamdun Kassar’un bazı öğrencilerini görmüş ve onlarla sohbet etmiştir. Bunun yanında, annesi tarafından dedesi Ebu Amr b. Nüceyd Sülemî de aslında Ebu Osman Hirî’nin dostlarından. Bu nedenle, Hamdun Kassar’un hayatı ve faaliyetlerinden haberdar bir kişi olarak torununa güvenilir bilgiler verebilmiştir.”[Zerrinkub: 1988. 350]

Bu noktada belirtmek gerekir ki, tam adı Sa’d b. İsmail Hirî-Nişaburî olan Ebu Osman Hirî, Nevâî’nin de belirttiği gibi, civanmertlik hakkında şöyle demektedir: “Sordular ki, civanmert kimdir? Dedi: Kendini görmeyendir.”

Jasurbek MAHMUDOV

Dolayısıyla, gerçekten de Melametîler fatîlerin (civanmertlerin) takipçileri sayılmış ve fütüvvetin ahlâkî şartları başlangıçta Melametî tarikatında gelişmiştir.

Melametîliğin bir diğer temsilcisi, Hamdun Kassar'un çağdaşı olan Ebu Hafs Haddad Nişaburî'dir. Nevâî, Ebu Hafs Haddad hakkında yazar:

"Ebu Muhammed Haddad, Ebu Hafs'ın müridlerinden biridir. Ebu Hafs ona şöyle buyurdu: 'Demircilikle uğraş ve elde ettiğini dervişlere gizlice dağıt; sonra tasarruf etme ve kazancın için sadaka verme!' Bir süre böyle devam etti. Halk onun durumunu gördü ve kıskançlık gösterdi; buna rağmen mesleği devam etti. Sonunda halk onun halini anladı ve kabul gördü. Ebu Hafs dedi ki: 'Durumun halk tarafından anlaşıldığında artık sadaka senin için haram değildir, kazancını harca...' Allah evrenin tek sahibidir. Şah Şucâ Kirmanî ona hak vermiştir. [Bazı şeyhler şöyle demiştir: Cüneyd'e hikmet, Şah Şucâ Kirmanî'ye vücud, Ebu Hafs'a ahlâk ve Ebu Yazid'e heybet verilmiştir.] Ve yine şöyle demiştir: 'Fütüvvet; adalet ve hakkaniyetle davranmak, fakat bunları talep etmemektir.' Tarih, onun 877 (1472) yılında, bazı kaynaklara göre 880 (1475) yılında vefat ettiğini kaydeder." [Nevâî: 2001. 66]

Ebu Hafs Haddad demircilikle uğraşmış ve öğrencisine de bu meslekle uğraşmayı, elde edilen kazancı gizlice halkla paylaşmayı tavsiye etmiştir. Bu şeyhin hali, Melamet ehlinin hayır ve iyiliklerini gizlediğini gösterir; bu da fütüvvet ehlinin yöntem ve kurallarına uygundur.

Fütüvvetin başlangıcının iyi ahlakların toplamı olduğunu Mir Seyyid Ali Hemedânî "Risâle-i Fütüvvetiyye" adlı eserinde şöyle açıklar:

"Ey aziz, bir ahî insanın kerim ve güzel ahlaklarla tanımlanması, kabul edilebilir hasletlerle süslenmesi gerekir. Yaşlılara saygı, gençlere hürmet, çocuklara şefkat, zayıflara merhamet, dervişlere cömertlik ve ihsan göstermeli; âlimlere vakar ve ihtişam sergilemelidir. Zalimlere düşmanlık göstermeli, fâcirlere uzak durmalı, halka ihsan ve mürüvvetle davranmalı; Hak ile tevazu içinde huzur bulmalı, nefis ile mücadelede kararlı olmalı, halk ile barış ve adalet içinde bulunmalı, nefsin ve arzuların karşısında direnmeli, şeytan ile savaşmalı; halkın eziyetlerine sabretmeli, düşmanların zulmüne karşı yumuşak olmalı; musibet anında sabırlı, korku ve ümit anında şükür dolu olmalı; kendi nefsi kusurlarını bilmeli, halkın kusurlarına sessiz kalmalı, halkın musibet ve kederlerine karşı soğuk ve nefretle yaklaşmamalı, ezeli takdire razı olmalı, bidat ve arzuların uzağında bulunmalı; şeriatta sağlam, tarikat yolunda kararlı olmalı, iftiralarından kaçınmalı, ilim ve kurtuluşa yönelmeli, gaflet ehline karşı toleranslı olmak; yolculukta arkadaşlarına itaatli olmaya çağırmalı, cemiyete yönelmeli ve onu korumalı; elinin altındakilere nasihat etmeli, az dünyaya kanaat etmeli, ahiret durumu üzerine tefekkür etmeli; kendi iş ve sözlerinden korkmalı, kıyametin utanç ve rezilliğinden korkmalı; Allah'ın fazl ve inayetine ümit beslemelidir." [Risale-i fütüvvetiyye: 2003. 166]

Tasavvuf ve Fütüvvet Uygunluğu

Abdurrahman Sülemî şöyle rivayet eder: Bu tarikatın bir mensubuna soruldu: “Civanmert unvanına layık kişi kimdir?”

O şöyle cevap verdi: “O kişi öyledir ki, Âdem aleyhisselâmın affını, Nuh’un gönül zenginliğini, İbrahim’in sadakatini, İsmail’in vefasını, Musa’nın ahlakını, Eyub’un sabrını, Davud’un ağlayışını, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’in cömertliğini, Ebu Bekr’in tevazusunu, Ömer’in vakarını, Osman’ın haya ve edebini, Ali’nin ilmine sahip olur; buna rağmen nefsiyle mücadele eder, onu zorlar, sahip olduklarını hiçbir şey sayar, zaman zaman kalbinden ‘Benim de bir nebze faziletim var, hâlim biraz göze çarpıyor’ gibi düşünceler geçse bile itibar etmemeli.” [Risale-i fütüvvetiyye: 2003. 170]

Ali b. Ebu Bekr Ahvâzî ise şöyle der: “Asıl civanmert, kendisinde hiçbir fazileti görmez; yani faziletini göz önünde tutmaz ve kendini hakir sayar.” [Afifi: 1965. 73]

Melametî ve fatîlerin ilişkileri hakkında Hamdun Kassar ile Nuh Ayır’ın rivayetleri oldukça etkileyicidir. Hamdun Kassar şöyle buyurur:

“Bir gün Nişabur deresi kenarından geçiyorduk. Nuh adında bir ayır, kurnaz, çevik kişi vardı; Nişabur’daki tüm ayırlar onun emri altındaydı. Onu yolda gördüm ve sordum: ‘Ey Nuh, civanmertlik nedir?’ O dedi ki: ‘Benim civanmertliğimi mi soruyorsun?’ Dedim ki: ‘İkimiz hakkında da söyle.’ O cevap verdi: ‘Benim civanmertliğim şudur: şu kaba, geniş yelekleri çıkarıp mürakka (deriş kıyafetini) giyerim. Muameleyi yerli yerine koyarım, böylece sûfî olurum; halkın ayıplarından ve günahlardan uzak dururum. Senin civanmertliğin ise, halkın sana ve senin onlara fitne yapmaman içindir; murakka’yi bir kenara bırakırsın. Benim civanmertliğim sadece zahiren şeriati korumaktır; sen ise hakikati ve kendi sırlarını korursun”. [Afifi: 1965. 73]

XIV. yüzyılda yaşamış âlimlerden Muhammed Amîlî şöyle yazar:

“Fütüvvet amacına ulaşmadan veliliğin başlangıcı gerçekleşmez... Fütüvvet, tasavvuftan ayrı değildir. Civanmert kişi iyi kalpli ve neşelidir; yaratılmışlara şefkatli ve nasihatkar olur, din ve dünya işlerinin düzeltilmesi için çaba gösterir; dinî ve dünyevî önemli işlere gönül rahatlığıyla katılır; kendi mesleği ve olgunlaşmasıyla meşgul olsa bile, tüm arkadaşlarına ve müşritlerine yardımda ve vekâlette bulunur.” [Hücviri: 2009. 79]

İranlı alim Muhammedkâzım Yusufpur “Nakdü Sûfi” eserinde şöyle yazar:

“Tasavvuf tarikatının toplum arasındaki yaygın ve gelişmiş akımlarından biri fütüvvettir. Tasavvuf, seçkinler (marifet sahipleri) arasında yol bulduktan sonra, fütüvvet mesleği ile sokak ve pazarlara girerek halk arasına yayılmıştır. Fütüvvet, halk tasavvufudur; ritüel ve gelenekleri basit ve pratiktir, yani esnaf, zanaatkar ve köylüler için uygun ve anlaşılırdır.” [Hücviri: 2009. 79]

Sonuç

Jasurbek MAHMUDOV

Yukarıdaki kaynaklardan anlaşılmaktadır ki, fütüvvet, halka uygun ve özgün bir tasavvuf anlayışı ve biçimi olup, basit, pratik yöntemleri ve usulleri, geleneksel ritüelleriyle zanaatkârlar, sanatkârlar ve köylüler arasında yayılmıştır. Evliya ve belli bir tarikatın önde gelen liderleri de çeşitli mesleklerle uğraşmış ve bunu teşvik etmişlerdir.

Peygamberlerin babası, Fütüvvet ehlinin önderi, Kâbe-i Kâbe'yi ziyaret etme, kurban kesme, cömert olma ve insanları memnun etme kurallarını başlatan İbrahim (a.s.)'ın faziletleri, onun bu dünyada hem Şeriat, hem Tarikat, hem de dünyevi hizmetlerde bir önder olduğunu göstermektedir. Hz. İbrahim aynı zamanda filozofların da babasıdır. Çünkü o, kendi dünya görüşüne dayanarak Yaratıcıyı aradı ve buldu. Bu nedenle, Yaratıcıya itaat eden ve bu inancı çocuklarına miras bırakan kişi Hz. İbrahim'dir (a.s.).

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Tasavvuf ve Fütüvvet Uygunluğu

Kaynakça

- Abdülaziz Mansur (2023). Kur'an-ı Kerim Meâli. Taşkent: Münir Yayınları.
- Afifi, A. A. (1965). Melametîler, Sufiler ve Civanmerdler (Çev. A. Rizavi). Kabil.
- Ahmedov, A. (2015). Hazreti Avaz Şeyh Baba. Taşkent: Navroz Yayınları.
- DİA (t.y.). Fütüvvet. <https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvet>
- Ebû Reyhân Berunî (1967). Mineraloji. Çev. Belinitzskaya, A. M. Moskova.
- Halmuradov, A. (2008). Özbek kısa öyküsü: gelişim sorunları (XX. yüzyılın son çeyreği). Basılmamış doktora tezi. Taşkent.
- Hazreti Ali hakkında hikâyeler (1992). Haz. S. Raf'iddinov, Taşkent: Yazuvçi.
- Hücviri. (2009). Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat perdelerinin kaldırılması). Çev. M.Mahmud, Taşkent: Mümtaz Söz.
- İbn el-Mimar. Kitab el-fütüvve. "Şark-ı mezkur " dergisi, Tahran, s.346.
- Kaşifi, H. V. (1994). Fütüvvetnâme-i Sultânî yahut Civanmertlik yolu. Çev. N. Kamilov. Taşkent: Abdula Kadiri Halk Mirası Yayınları.
- Keykavus. (1994). Kabusnâme Çev. M. Riza Ağehî, İstiklal.
- Khasanov Nodirkhon, Mahmudov Jasurbek. Türkistan'da Yazılmış Bazı Fütüvvet Risaleleri Hakkında. VIII. Uluslararası Ahilik Sempozyumu. Bildiri Kitabı. C. I, s.359-369. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
- Muhammed Yusuf, M. S. (2021). Tasavvuf hakkında tasavvur. Taşkent: Hilal Neşir.
- Yusufpur, M. K. (2001). Nakdi Sufi, Mukaddime. Ruznâ.
- Nazarova, Ş. (2013). Kısa öykülerin yeni sınırları. Taşkent: Sharq Star.
- Nevai, A. (1991). Sedd-i İskenderî. Haz. A. Kayumov vd. Taşkent: G.Gulam Yayınları.
- Nevai, A. (2000). Tarih-i enbiyâ ve hükemâ, C.16. Taşkent: Fen Yayınları.
- Nevai, A. (2001). Nesâyimü'l-muhabbet, C.17. Taşkent: Fen Yayınları.
- Rabguzi, N. B. (1990). Kısasü'l-Enbiyâ. Taşkent: Yazuvçi.
- Risale-i fütüvvetiye (2003). Haz. M.Riyaz, Tahran: Esatir.
- Zerrinkub, A. (1978). Cüstücû der tasavvuf-i İran. Amiri Kabir.

